

زنجیره هه‌سه‌نگاندنیک له‌باره‌ی که‌رتی خانووبه‌ره له هه‌ریمی کوردستان

11-12-2021

نووسه‌ره‌کان

مه‌حموود بابان

کورتە : بازاری خانووبه‌ره له هه‌ریمی کوردستان نزیکه‌ی یه‌ک له‌سه‌ر سی‌ی کۆی وه‌به‌ره‌ییانی هه‌ریمی کوردستانی بۆ خۆی برد و، ئەمه‌ واده‌کات که گۆرانکارییه‌کانی بایه‌خی زۆریان هه‌بن و کاریگه‌ری له‌سه‌ر که‌رته‌کانی دیکه‌ش دابنیت. ئەم که‌رته‌ به‌ یه‌کیک له‌ بازاره‌ چالاکه‌کانی ئابووری و جوله‌ی بازار له‌ سه‌نته‌ری پارێزگا‌کان داده‌نریت، نه‌ک هه‌ر ئەوه‌ به‌ لکو کاریگه‌ری له‌سه‌ر سه‌رچاوه‌ سرووشتییه‌کانی وه‌ک ئاو و وزه‌ و، کۆی پیکه‌ینه‌ره‌کانی دیکه‌ی په‌یوه‌ست به‌ که‌رتی خانووبه‌ره‌ش داده‌نیت. له‌به‌رئه‌وه‌ش، هه‌سه‌نگاندن بۆ که‌رتی خانووبه‌ره‌ گ‌رنگه‌ هه‌روه‌ه‌اش به‌ پ‌یووستییه‌کی هه‌نووکه‌یی له‌ هه‌ریمی کوردستان هه‌ژمار ده‌کریت. لێره‌شدا هه‌ولده‌دم به‌ زنجیره‌ هه‌سه‌نگاندنیک سه‌رنج بۆ ره‌هه‌نده‌ جیاوازه‌کانی ئەم که‌رته‌ رابک‌یشم که‌ بریتین له‌:

بەرابى

بازارې خانوبەره له هەرئىمى كوردستان نزيكەى يەك لەسەر سېى كۆى وهبەرھيئانى هەرئىمى كوردستانى بۆ خۆى برد و، ئەمە وادەكات كە گۆرانكارىيەكانى بايەخى زۆريان هەبى و كارىگەرى لەسەر كەرتەكانى ديكەش دابنئيت. ئەم كەرتە بە يەكئىك لە بازارە چالاکەكانى ئابوورى و جۆلەى بازار لە سەنتەرى پارىزگان دادەنرئيت، نەك هەر ئەو بەلكو كارىگەرى لەسەر سەرچاوە سرووشتىيەكانى وەك ئاو و وزە و، كۆى پيڤهئەرهكانى ديكەى پەيوەست بە كەرتى خانوبەرهش دادەنئيت. لەبەرئەووش، هەلسەنگاندن بۆ كەرتى خانوبەره گرنگە هەرۆههش بە پيويستىيەكى هەنووكەى لە هەرئىمى كوردستان هەژمار دەكرئيت. ليرەشدا هەولدهەم بە زنجيرە هەلسەنگاندنئىك سەرنج بۆ رەهەندە جياوازهكانى ئەم كەرتە رابكئيشم كە برىتين لە:

بەشى يەكەم: كەرتى خانوبەره و بەرزبوونەوى نرخ

بەشى دووهم: كەرتى خانوبەره و خزمەتگوزارىيە سەرەتاييەكان

بەشى سئيهەم: كەرتى خانوبەره و كرىنشيني لە هەرئىمى كوردستان

بەشى چوارەم: ئالۆزىيەكانى كەرتى خانوبەره، كارى وهبەرھيئەر و كارى كۆمپانيا و نووسىنگەكانى خانوبەره

بەشى پينجەم: سەرچاوە سرووشتىيەكان (ئاو) و كەرتى خانوبەره، ئەزموونى سەنگافۆره

بەشى شەشەم: كەرتى خانوبەره و شارسازى

بەشى حەوتەم: ئاستەنگ و دەرەتەكانى مۆلكدارى، سىستىمى باج و كەرتى خانوبەره لە هەرئىمى كوردستان

بەشى هەشتەم: رۆلى داتا و تەكنەلۆژيا (ژيرى دەستگرد) لە كەرتى خانوبەرهدا

بەشى نۆيەم: بازارې شوپنە بازركانىيەكان لە هەرئىمى كوردستان

بەشى دەيەم: ئاماژەكانى نيو راپرسى ناوهندى ليكۆلينيەوى رووداو

بەشى يانزەيەم: ئاسۆى كەرتى خانوبەره لە هەرئىمى كوردستان

بەشى دووانزەيەم و كۆتايى: پيئشنيازەكان بۆ ريكخستەنەوى كورتخايەن و دريژخايەن لەم كەرتەدا

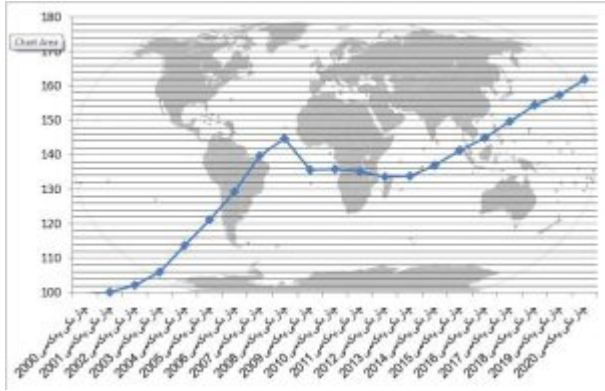
بەشى يەكەم: كەرتى خانوبەره و بەرزبوونەوى نرخ

بازارې خانوبەرهى هەرئىمى كوردستان و هەولير پايتهخت بەتاييەتيش بە قوناخى زيرىنى سەردەمى خويدا تيدەپەرپت و، ژمارەى پرۆژەكانى خانوبەره بەتاييەت شوقە، كۆمەلگە و سىتبيە نوپيەكانى نيو شارەكان لە گەشەگردنئىكى خيژادايە و ژمارەى ئەو پرۆژانەى ئيستا لەقوناخى تەواوووندان پەنجەكانى دەستى تپەراندوو و ئەوانەش كە كارىان تيدا دەكرئيت زياتر نەبن لە چەند هيندە كەمتر نين، كە جۆلەيەكى گەورەى لە بازارې كار، كەرەستەى خانوبەرهى نيوخويى و دەرەوهدا دروستگردوو. ليرەدا ئەوەى جيگەى سەرنجە

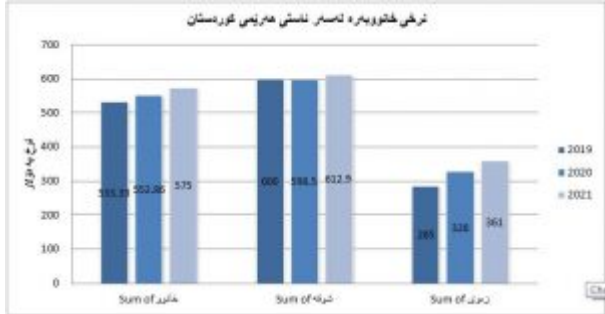
بەردەوامى بەرزبونوئەوى نرخكانە سەرەراي زيادبوونى پۈژەكان، بەلام ئەگەر تۈزىك وردبىنەوئە لە سى گۇرپانكارى بنەپەتى لە ھەرئىمى كوردستان و عىراق و جىھاندا بەگشتى، ئەوا لە وەلامى پرسىيارەكەمان زياتر نزيك دەبىنەوئە، ئەوانىش زيادبوونى ژمارەى دانىشتووان، گۆرپىنى دىمۇگرافىاي دانىشتووان لە گوندنشىنىيەوئە بۇ شارنشىنى، گۇرپانكارىيە سىياسى، ئابوورى و كۆمەلەپەتتەكان.

بەپى لىكۆلئەوئەيەكى بازارى خانووبەرەى ناوئەندى لىكۆلئەوئەى رووداو، لەسالى 2019دا نرخی يەك مەتر دووجا خانوو لە ھەرئىمى كوردستان بە 575 دۆلار، نرخی يەك مەتر دووجا شوقة بە 602 دۆلار و نرخی يەك مەتر دووجا زەوى نىشتەجىبوون بە 375 دۆلار لە ھەرئىمى كوردستان مامەلەى پىوئەكراو، لەكاتىكدا و لەسەردەمى كۆرۇندا كە جوئەى ئابوورى جىھان وەستا و گەشەى ئابوورى جىھان بە رىژەى جىاواز پاشەكشەى كرد و گەشەى بەرھەمى نىوخۆى عىراق بەرپۇژەى 12% پاشەكشەى كرد^[1] و نرخی نەوتى تىكساس لە خوار سەفرەوئە مامەلەى پىوئەكرا^[2]، بەلام سەرەراي ھەموو ئەمانە نرخی يەك مەتر دووجا خانوو و زەوى نىشتەجىبوون لە ھەرئىمى كوردستان بەرزبونوئەو لە چارەكى يەكەمى ئەمسالىشدا روو لە بەرزبونوئەو بوو. لەپاستىدا بەرزبونوئەوئەى نرخی خانووبەرە تەنيا پەيوەست نىيە بەھەرئىمى كوردستان، لە زۆرەى و ئاتانى جىھان بازارى خانووبەرە روو لە بەرزبونوئەو بوو، بەشيوەيەك بەپى ئىندىكسى سىندووقى نەختىنەى جىھانى IMF لە دوو دەپەى رابردوودا نرخی خانوو زيادبوو، وەكو لە گرافىكى يەكەمدا ھاتوئە، سەرەراي خراپى زۆرەى نىشاندەرە ئابوورىيەكان لەو سالىدا^[3]. ھەرەھا، نرخی شوئە بازىگانىيەكان لە ھەرئىمى كوردستان رووى لەبەرزبونوئەوئە، بەشيوەيەك لەسالى 2019دا و لەسەر ئاستى ھەرئىمى كوردستان نرخی يەك مەتر دووجا 2068 دۆلار بوو، بەلام لە چارەكى يەكەمى ئەمسال دا گەپشتوئەتە 2400 دۆلار، پروانە گرافىكى دوو لە بارەى نرخی يەك مەتر دووجا بازارى خانووبەرە (خانوو، زەوى نىشتەجىبوون و شوقة) لەئىو گەپەك و پۈژەكاندا لە ھەرئىمى كوردستان.

گرافىكى يەكەم: نرخی بازارى خانووبەرە لە جىھاندا، سەرچاو: IMF،
تېپىنى، سالى 2000 بنەماى سەرەكى پىوانەكراوى نرخی خانووبەرە

سەرچاو: بازارى خانووبەرە لە ھەرئىمى كوردستان، ناوئەندى لىكۆلئەوئەى رووداو، 2021

گرافىك دوو: بازارى خانووبەرە لەسەر ئاستى پارىزگان و ھەرئىمى كوردستان

زيادبوونى ژمارەى دانىشتووان لە ھەرئىمى كوردستان ھەرچەندە بە بەراورد بە عىراق و وئاتانى دىكەى ناوچەكە كەمە، بەلام بەپى خەمئەندى دەستەى ئامارى ھەرئىمى كوردستان نزيكەى 6.3 مليۇن كەس، لەكاتىكدا كۆى ژمارەى دانىشتووان عىراق بە ھەرئىمى كوردستان 40 مليۇن كەسى تىپەپاندوئە^[4]، كە بەپى ئامارە نافەرمىيەكانىش بەگشتى كۆمەلگەى عىراقى و كوردستانى،

كۆمەلگەيەكى گەنج كە رېژەي 60% پېكدەھېنېت، ئەمەش نېشاندەريكي سەرەكى زيادبووني خواست بۇ لانكەيەكى ئارام بۇ ژيانكردن، ئېستا نەك تەنيا دانېشتوواني نيوخۇي ھەريمي كوردستان، بگرە دانېشتوواني پارېزگاكاني ديكەي عيراقېش بەتايبەت سوننەكان چاويان لەوہيە لە سەنتەري پارېزگاكاني ھەريمي كوردستان بژين بەھۇي بەردەستبووني پېداويستېيەكاني ژيان و سەقاميگيري زياتر بە بەراورد بە ناوچەكاني خۇيان.

لە لايەكى ديكەوہ، بە پېي راپۇرتي نەتەوہيەكگرتووەكان نيوہي دانېشتوواني سەر گۇي زەوي لەنيو شارەكاند دەژين و تاوہكو سالي 2030 نزيكەي دوو لەسەر سي روو لە شارەكان دەكەن و دەژين، ئەگەر ئەمە راستېي بۇ دانېشتوواني جيھان، ئەوا بېگومان لە دواي 2005وہ بۇ ھەريمي كوردستانېش راستە، ئامارە نافەرمييەكان و راپۇرتە ميدياييەكان باس كەمبوونەوہ و بگرە چۆلبووني زۆربەي گوندەكان لە ھەريمي كوردستان بەھۆكاري جياواز دەكەن^[5]. وەك كەمبوونەوہي داھاتي خيزانەكان، شەري بەردەوام لەسەر سنوورەكان و گۇرانكارىيەكاني كەشوہوا، لەسەر روو ھەموو ئەمانەشەوہ نەبووني پلاني حكومەتي فيدپالي بۇ چارەسەر كوردني كېشە بنەپتەيەكاني گوندەكان لەرووي ئەمنيەوہ و پلاني حكومەتي ھەريمي كوردستان بۇ گەياندني خزمەتگوزاري و پالېستېيكردي گوندنشىنان و داينكردي پېداويستېي گوندنشىنان وايكردووە روو لە شارە گەرەكان بكن. ئەمەش راستەوخۇ كاريگەري لەسەر بازاري خواست و خستتەروو دەبېت. ھەرەھا، زيادبووني ژمارەي دانېشتوواني شارە گەرەكان و ھەبووني دەرھەتي كار بە بەراورد بە قەزا و ناحييەكان خاليكي ديكەيە كەوايكردووە سەنتەري پارېزگاكاني ببنە سەنتەري بازاري خانووبەرە.

خاليكي ديكە گۇرانكارىيە سياسي، ئابووري و كۆمەلەيەتتەيەكان كە كاريگەرييەكي راستەوخۇ لەسەر نرخی خانووبەرە و بەرزبوونەوہي نرخیكان ھەبووہ لە ھەريمي كوردستان، لەرووي سياسي و ئەمنيەوہ ھاتني داعش و ھاتني بەشېك لە دانېشتوواني پارېزگا سوننيەكان بۇ سەنتەري پارېزگاكاني ھەريمي كوردستان و مانەوہيان بووہ ھۇي ھۆكاريكي بەھيز لەبەرزبوونەوہي خواست لە ھەمبەر خستتەروودا، ھەرەھا لەرووي ئابوورييەوہ، گۇرانكارىيەكاني دواي 2005 لە ھەريمي كوردستان پېي ناييە قۇناخېكي نوچ و داھاتي تاك و خيزان زياديكرد و كەرتي ئابووري گەشەكردنېكي خيزاي بەخۇوہ بيني، كە بە سەرمايەي زياتر لە 50 مليار دۇلار وەبەرھيئان لە كەرتە جياوازەكاندا ئەنجامدراوہ، ھەرەھا گۇرانكارىيە كۆمەلەيەتتەيەكاني وەك ژيان لەنيو شارەكان و شوقة بۇ دانېشتوواني قەزا و گوندەكان، قبوولكردي نەتەوہكاني ديكەي وەك عەرەب و رۇژئاويي، لەسەر روو ئەمانەشەوہ مانەوہي ئاوارە و پەنابەران لە ھەريمي كوردستان كە نزيكەي 1 مليون كەس لە دانېشتوواني ھەريمي كوردستان پېكدەھېنېن، بە پېي راپۇرتي ژمارە 7، 7/9/2021 ناوہندي ھاوبەشي ھاوئاھەنگي و قەيرانەكان لە ھەريمي كوردستان ژمارەي ئاوارە و پەنابەران لە ماوہي دوو دەيەي رابردوودا وەك ئەوہي لە خستتەي بەكەم دا ھاتووە.

خستتەي يەك: ژمارەي ئاوارە و پەنابەران لە ھەريمي كوردستان

سال	ژمارەي پەنابەران	ژمارەي ئاوارەي ناوخۇ	كۆي گشتي ژمارەي ئاوارەي ناوخۇ و پەنابەر
2003-2010	810,000	810,000
2011-2012	270,000	95,500	366,500
2013-2014	257,000	1,003,300	1,260,300
2015	227,107	1,248,024	1,505,024
2016	219,468	1,452,927	1,672,395
2017	273,499	1,190,187	1,463,686
2018	284,132	1,127,400	1,411,532
2019	247,450	792,915	1,040,365
2020	257,857	698,902	956,759
*2021	261,781	664,237	926,018

سەرچاوە: راپۇرتي ژمارە 8، ناوہندي ھاوبەشي ھاوئاھەنگي قەيرانەكان لە وەزارەتي ناوخۇ

* سالي 2021 تەنيا ئاماري 9 مانگ

لەراستيدا ئەم ژمارەيە لە ئاوارە و پەنابەر كە يەك لەسەر ھەوتي كۆي دانېشتوواني ھەريمي كوردستان پېكدەھېنېت، زۆربەشيان لە دەرەوہي كەمپەكان بەتايبەت ئاوارەكان لەنيو سەنتەري شارەكان نېشتەجېيوون داينەموي سەرەكي بەرزبوونەوہي خواست بۇ خانوو و شوقة و نرخی خانووبەرەيە لە ئەمسال و چەند سالي رابردوودا لە ھەريمي كوردستان. ئەگەر تواني كړنېشيان نەبوويت، بەلام بەكرئ

جیاوازییهکی دیکهی نرخى خانووبه ره له ههریمی کوردستان و له سهنتهرى شارهکاندا له نیوان پرۆژهکان و گهههکی ته نیشته یاخود نزیک له پرۆژهکانی نیشتهجیوون، بۆ نموونه له شارى ههولێر، جیاوازییهکی گههه له خانووبهکی 200 مهترى له نیو پرۆژهی هیوا ستی و هه مان رووبهرى خانوو له گههههکانی ته نیشته پرۆژهکاندا که ته نیا دیوارێکیان جیاوازه. ههروهها جیاوازییهکی دیکه له ئاراسته ی پرۆژهکاندا، که له زۆربهی پارێزگاکاندا چهقی پرۆژهکان کهوتوو ته چه ند شوینیکی شارهکهوه، وهک دروستبوونی زۆنی زێرین بۆ خانووبه ره و نیشتهجیوون له ههولێری پایتهخت.

له کۆتایی ئهم به شه دا دهتوانین ئاماژه به وه بکهین به هۆی که مبوونه وهی رووبهرى شارهکان و زیادبوونی ژماره ی دانیشتووانی نیو سهنتهرى شارهکان به له بهرچاوگرتنی سن هۆکارهکی سه ره وه، وایکردوو ه نرخى خانووبه ره روو له بهرزی بیته و به ردهوام خواست له هه مبه ر خستنه روودا زیاتریته، به ئام ئه مه به مانای ئه وه ناییت که ئیره کۆتایی ئهم چیرۆکهیه، هه ر بۆیه ش له به شهکانی دیکه دا به وردی هه لوهسته له سه ره هه نده جیاوازهکان و که رتهکانی دیکه ده کهین و له به شی دووه مدا تیشک ده خهینه سه ر "که رتی خانووبه ره و خزمه تگوزاریه سه ره تاییهکان".

* لیکۆلینفان له ناوه ندی لیکۆلینه وهی رووداو

سه رچاوهکان

[1]

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/981071637593726857/pdf/Iraq-Economic-Monitor-The-Slippery-Road-to-Economic-Recovery.pdf>

<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=46336> [2]

<https://www.imf.org/external/research/housing/index.htm> [3]

<https://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/0211202139> [4]

<https://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/2901202113> [5]